

II.Ünite: KLASİK MANTIK (ARİSTO MANTIĞI)

- [A. KAVRAM, TERİM](#)
- [- Kavramlar Arası İlişkiler](#)
- [- İçlem - kaplam ilişkisi](#)
- [- Beş tümel](#)
- [- Tanım](#)
- [B. ÖNERMELER](#)
- [- Önermeler Arası İlişkiler](#)
- [C. ÇIKARIM Ve Türleri](#)
- [- Kıyas](#)
- [- Kıyas Çeşitleri](#)

A. KAVRAM, TERİM

Varlıkların zihindeki tasarımı **kavram** olarak ifade edilir. “Ağaç”, “kuş”, “çiçek”, “insan” tek tek varlıkların tasarımıyla ortaya çıkmış kavramlardır. Kavramlar genel olduklarından tek bir varlığın zihindeki tasarımı olan hayalden farklıdır. (Kavram genel, hayal ise özeldir.) Örneğin ev hayali, bir tek evin hayalidir; oysa “ev” kavramının içine bütün evler girer.

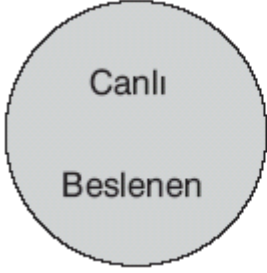
Kavramlar dil ile ifade edilirse **terim** adını alır. Mantığa göre **terim**, dilde kendi başına bir anlam ifade eden en küçük birimdir. (Buna göre önermelerdeki terim sayısı kendi başına bir anlamı olan ifadelerin belirlenmesiyle bulunur.)

1. Terim Çeşitleri

- Tümel terim (Bütün şehirler)
- Tikel terim (Bazı şehirler)
- Tekil terim (İstanbul)
- Genel terim (Şehir)
- Somut terim (İnsan)
- Soyut terim (İnsanlık)
- Olumlu terim (Canlı)
- Olumsuz terim (Canlı olmayan)
- Kollektif terim (Meclis)
- Distribütif terim (Milletvekili)

2. Kavramlar Arası İlişkiler

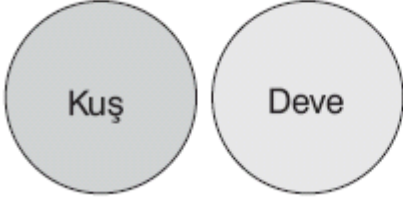
a. **Eşitlik:** İki kavramdan her biri diğ erinin bütün elemanlarını kapsıyorsa, bu iki kavram arasında eşitlik vardır. (Canlı - Beslenen)

Her canlı beslenendir.

Her beslenen canlıdır.

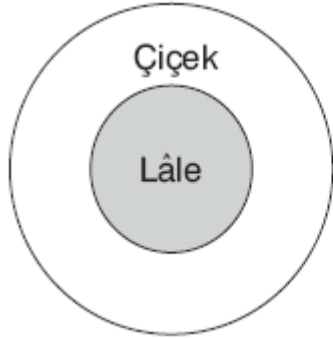
b. **Ayrıklık:** İki kavramdan hiçbiri diğ erinin hiçbir elemanını kapsamıyorsa, bu iki kavram arasında ayrıklık vardır. (Deve - Kuş)

Hiçbir kuş deve değildir.

Hiçbir deve kuş değildir.

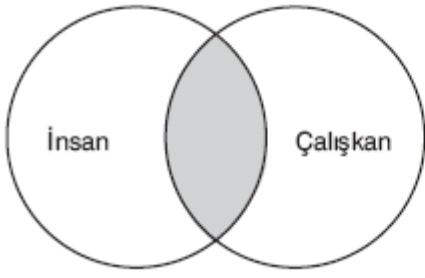
c. **Tam girişimlilik:** İki kavramdan sadece biri diğ erinin bütün elemanlarını kapsıyorsa bu iki kavram arasında tam girişimlilik vardır. (Çiçek - Lâle)

Bütün lâleler çiçektir.

Bazı çiçekler lâledir.

d. **Eksik girişimlilik:** İki kavramdan her biri diğ erinin bazı elemanlarını kapsıyorsa bu iki kavram arasında eksik girişimlilik vardır.

Bazı insanlar çalışkandır.
Bazı çalışkanlar insandır.

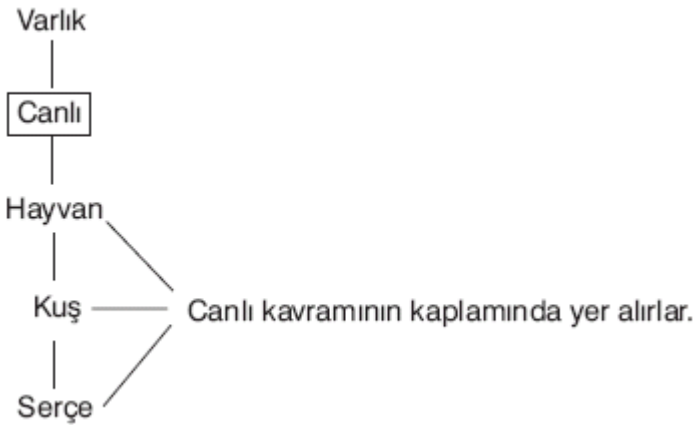

3. İçlem - kaplam ilişkisi

a. İçlem: Bir kavramın içine aldığı bireylerin ortak özellikleri o kavramın içlemini gösterir. “Kuş” kavramının içlemi, ortak özellikleri olan “hayvan”, “canlı”, “varlık” vs. kavramları gösterir.

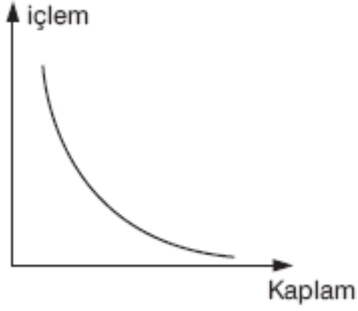

b. Kaplam: Bir kavramın içine aldığı bireyler o kavramın kaplamını gösterir. “Hayvan”, “kuş”, “serçe” kavramları “canlı” kavramının kaplamında yer alırlar ve “canlı” kavramının kaplamını gösterirler.

Not 1:

İçlem ile kaplam arasındaki ilişki ters orantılıdır. Kaplam arttıkça içlem azalır.

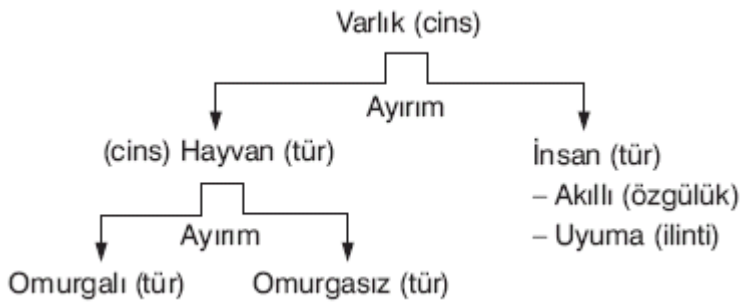
“Varlık” daha geneldir kaplaması çok, içlemi azdır. “Kuş” az geneldir, kaplaması daha az, içlemi daha çoktur.

Not 2: İçlem ile kaplam arasındaki ilişki cins tür ilişkisinde olan kavramlarda belirlenir.

c. Beş tümel

1. Cins
2. Tür
3. Ayırım
4. Özgülük
5. İnti

“Akıl”, insana özgüdür. (Özügölük) Çünkü insandan başka akıllı varlık yoktur. “Uyuma”, insanda ilintidir; çünkü insandan başka uyuyan varlıklar da vardır.

4. Tanım

Bir şeyin ne olduğunun belirtilmesidir; işleminin verilmesidir. Örnek olarak önermenin tanımını verelim:

“Önerme, iki veya daha fazla terimden oluşmuş yargı cümleleridir.”

a. Tanımın şartları

- Tanım, tam olmalıdır.
- Tanım, kendisinden daha açık olmayan kavramlarla yapılmamalıdır.

b. Tanımlanamazlar

- Duygular (Aşk, kin, ümit, vs.)
- Deneyin doğrudan verileri (Renk, koku, ses, vs.)
- Üstün cinsler (Zaman, mekân, vs.)

B. ÖNERMELER

En az iki veya daha fazla terimden oluşmuş yargı cümleleridir. Önermeyi oluşturan terimler önerme başıyla bağlıdır. Yargı belirttiklerinden bir doğruluk değerine de sahiptir. Önermenin doğruluk değeri “doğru” ya da “yanlış” olmasıdır.

“Dünya gezegen dir” ifadesi bir önermedir.

Terim Terim Bağ

Yargı belirtmeyen dua, istek, emir, soru, duygu belirten ve belgisiz zamirle başlayan cümleler önerme değildir. Bu ifadelerin doğruluk değeri de yoktur.

“Bu gün nasılsınız? gibi bir soru ifadesi,

“Ah bir çocuk olsaydım” gibi bir duygu ifadesi yargı belirtmediklerinden önerme değildirler.

1. Önerme Çeşitleri

a. Niceliğine göre

- Tümel önerme: **Bütün** insanlar beslenir.
- Tikel önerme: **Bazı** insanlar düzenlidir.
- Tekil önerme: **Ali** çalışkandır.
- Belirsiz önerme: **İnsan** canlıdır.

b. Niteliğine göre

- Olumlu önerme: Hava **bulutludur**.
- Olumsuz önerme: Hava bulutlu **değildir**.

c. Nicelik ve niteliğine göre

- Tümel olumlu (A): **Bütün** kuşlar **kanatlıdır**.
- Tümel olumsuz (E): **Hiçbir** kuş dört ayaklı **değildir**.
- Tikel olumlu (İ): **Bazı** kuşlar **ötücüdür**.
- Tikel olumsuz (O): **Bazı** kuşlar göçmen **değildir**.
- Tekil olumlu: **Ankara** başkenttir.
- Tekil olumsuz: **İstanbul** başkent **değildir**.

d. Olgusal içeriğine göre

- **Analitik Önerme:** Yükleminin öznesi hakkında yeni bir bilgi vermediği önermelerdir. Örnek: "Kara kediler karadır". "Amca babanın erkek kardeşidir." Analitik önermelerin doğruluk değeri, her zaman doğrudur.
- **Sentetik Önerme:** Yükleminin öznesi hakkında bilgi verdiği önermelerdir. Örnek: "Bazı ülkeler gelişmiştir." Sentetik önermelerin doğruluk değerinin belirlenmesi deney ve gözleme dayanır.

e. Yargı sayısına göre

- Basit Önerme: İçinde tek yargı bulunduran önermeler basittir.

“Ateş yakıcıdır” önermesi tek yargısı olan basit bir önermedir.

- Bileşik Önerme : İçinde birden fazla yargı bulunduran önermeler bileşiktir.

“Kant 1724 te doğmuştur ve 1804 te ölmüştür.” önermesi iki yargı dile getirdiğinden, bileşiktir.

“İnsan huzur istiyorsa ruh sukunetine ermelidir.” yargısı da bileşik bir önermedir.

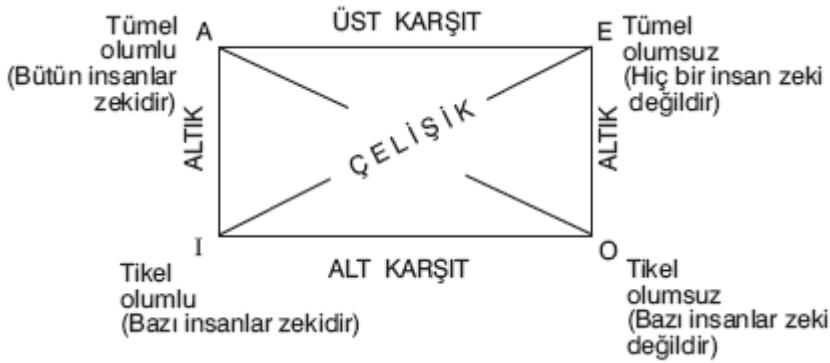
2. Önermeler Arası İlişkiler

a. **Karşı olma ilişkisi:** Özne ve yüklemeleri aynı terimlerden oluşmuş iki önerme, sadece nitelik, sadece nicelik veya hem nitelik hem nicelik bakımından farklı ise, bu iki önerme arasında karşı olma ilişkisi vardır.

“Bazı insanlar zekidir.”

“Bazı insanlar zeki değildir.”

Terimleri aynı olan fakat nitelikleri farklı olan bu önermeler arasında karşı olma ilişkisi vardır.

- Üst karşıt

Terimleri aynı, **nitelikleri farklı** olan iki tümel önerme üst karşıttır.

Bütün çiçekler güzeldir. (Tümel olumlu)

Hiçbir çiçek güzel değildir. (Tümel olumsuz)

- Alt karşıt

Terimleri aynı **nitelikleri farklı** olan iki tikel önerme alt karşıttır.

Bazı çiçekler güzeldir. (Tikel olumlu)

Bazı çiçekler güzel değildir. (Tikel olumsuz)

- Altık

Terimleri aynı **nicelikleri farklı** olan önermeler altıktır.

Bütün çiçekler güzeldir. (Tümel olumlu)

Bazı çiçekler güzeldir. (Tikel olumlu)

Hiçbir çiçek güzel değildir. (Tümel olumsuz)

Bazı çiçekler güzel değildir. (Tikel olumsuz)

- Çeliřik

Terimleri aynı **nicelik ve nitelikleri farklı** olan önermeler çelişiktir. Çeliřik önermelerin yargısı ve doğruluk değeri değişir. Çeliřik önermelerden biri doğru ise diğeri zorunlu olarak yanlıştır.

Bütün çiçekler güzeldir. (Tümel olumlu)

Bazı çiçekler güzel değildir. (Tikel olumsuz)

Bazı çiçekler güzeldir. (Tikel olumlu)

Hiçbir çiçek güzel değildir. (Tümel olumsuz)

b. Döndürme ilişkisi

- Düz döndürme

Bir önermenin olumlu ve olumsuzluğuna ve doğruluğuna dokunmadan öznesini yüklem, yüklemine özne yapmaktır.

Bütün kuşlar kanatlıdır. D

Bazı kanatlılar kuştur. D

- Ters döndürme

Bir önermenin niteliğine ve doğruluğuna dokunmadan öznesinin karşıt halini yüklem, yüklemimin karşıt halini özne yapmaktır.

Bazı şehirler düzenli değildir.

Bazı düzenli olmayanlar şehir olmayan değildir.

C. ÇIKARIM

Verilen önermelerden bir sonuç çıkarma işlemidir. "O halde", "öyleyse" ile başlayan bir sonuç önermesine ulaşılmaması halinde, verilen önermeler kümesi bir çıkarımdır.

1 < 3, o halde 3 > 1 (çıkartım)

Canlılar beslenir. O halde bitkiler beslenir. (çıkartım) Çıkartımda sonuçtan önce gelen ve sonuca bilgi sağlayan (veri olan) önermelere öncül denir. Çıkartımlar, öncül ve sonuç gibi en az iki yargıdan oluşurlar.

1. Çıkartım Çeşitleri

a. Analoji: Özelden özele yapılan akıl yürütmedir. "Konya İç Anadolu'dadır ve karasal iklimi vardır. Ankara da İç Anadolu'dadır. O halde Ankara'da da karasal iklim görülür."

b. Tümevarım: Özelden genele yapılan akıl yürütmedir. "Somali ve Yeni Gine gelişmemiştir ve milli gelir düşüktür. O halde, gelişmemiş ülkelerde milli gelir düşüktür."

c. Tümdengelim: Genel ilke, kural, genellemelerden hareketle tekil olaylara ilişkin yargılarda bulunma. Genelden özele yapılan akıl yürütmedir. Örnek:

Her canlı beslenir. / Bitkiler canlıdır.

O halde, bitkiler de beslenir.

2. Kıyas:

Bilinen, doğruluğu kabul edilmiş en az iki önermeden zihnin zorunlu olarak bir sonuç çıkarma işlemidir.

Orta Terim
Bütün kuşlar kanatlıdır. (Öncül)
Serçe kuştur (Öncül)
O hale serçe kanatlıdır. (Sonuç)
K. Terim B. Terim

Basit - Yüklemlili kesin kıyasta üç terim ve üç önerme vardır.

Terimler:

a-) **Küçük Terim (S):** Kaplamı en az olan, sonuç önermesinin öznesi - konusu olan terimdir. (Yukarıdaki örnekte: serçe)

b-) **Orta Terim (M):** Her iki öncülde geçen, iki öncül arasındaki bağı kuran terimdir. (Yukarıdaki örnekte: kuş)

c-) **Büyük Terim (P):** Kaplamı en fazla olan, sonuç önermesinin de yüklemi olan terimdir. (Yukarıdaki örnekte: kanatlı)

Önermeler ise; büyük önerme (büyük terimin yer aldığı öncül önermesi), küçük önerme (içinde küçük terimin geçtiği öncül) ve (öncüllerden zorunlu olarak ortaya çıkan) sonuç önermesi.

a. Kıyas kuralları

- Her kıyasta büyük, küçük ve orta terim bulunur.
- Orta terim sonuçta yer almaz.
- Orta terim öncüllerin en az birinde bütün kaplamıyla alınmalıdır.
- İki tikel öncülden sonuç çıkmaz.
- İki olumsuz öncülden sonuç çıkmaz.
- Öncüller olumlu ise sonuç olumsuz olmaz.
- Sonuç öncüllerin zayıf olanına bağlıdır. (Olumsuz ve tikel olana) Buna göre öncüllerden biri tikel ise sonuç ta tikeldir, öncüllerden biri olumsuz ise sonuç da olumsuzdur.

b. Kıyas çeşitleri

ba. Basit kıyas

İki öncül ve bir sonuçtan oluşur. İkiye ayrılır.

- Kesin kıyas

Kıyasın sonucu öncüllerde sadece anlam bakımından vardır. Örnek

Bütün insanlar ölümlüdür.	(Öncül)
Aristo insandır.	(Öncül)
O halde <u>Aristo ölümlüdür.</u>	(Sonuç)

- Seçmeli kıyas

Sonuç öncüllerde hem şekil, hem de anlam bakımından vardır. Örnek:

Sayı tektir ya da <u>sayı çifttir.</u>	(Öncül)
Sayı tek değildir.	(Öncül)
O halde <u>sayı çifttir.</u>	(Sonuç)

bb. Bileşik kıyas

İkiden fazla öncülü bulunan kıyaslardır.

bc. Düzensiz kıyas

Basit ve bileşik kıyas türüne uymayan kıyaslardır. Örneğin:

Düşünüyorum. (Öncül)

O halde, varım. (Sonuç)

Bu kıyas düzensiz kıyaslardan **entimem**'e örnektir.

bd. Zincirleme kıyas

İkiden fazla öncüle sahip bileşik kıyaslara zincirleme kıyas denir. Birden fazla basit kıyastan oluşur.

Bütün omurgalılar kırmızı kanlıdır.

Bütün memeliler omurgalıdır.

Bütün memeliler kırmızı kanlıdır.

Bütün memeliler kırmızı kanlıdır.

Bütün et yiyenler memelidir.

Bütün et yiyenler kırmızı kanlıdır.

Bütün kediler et yer.

O halde bütün kediler kırmızı kanlıdır.

Zincirleme kıyasta ortadaki sonuçlar çıkarılırsa, bu kıyas sorit olur.

[AÖL - Mantık Notları:2.Ünite >>](#)
